fından ilk defa Endülüs'te imal edilen cam eşya, mücevherat, demir ve bakır eşya ile kâğıt başlıca ihraç mallarını teşkil ediyordu. Tarım, hayvancılık ve madencilik çok geliştiği için ithalât ihracatın yanında çok azdı. Bu sebeple halkın refah seviyesi yüksekti. Onun devrinde Endülüs, Avrupa ülkelerinin en gelişmişi idi.

III. Abdurrahman aynı zamanda ilim ve edebiyatın da hâmisi idi. Kurtuba'daki Câmi-i Kebîr'in yanında yüksek öğretim kurumunu ilk defa o kurmuştur. Burada yalnız müslümanlar değil, gayri müslimler de rahatlıkla tahsil yapma imkânına sahiptiler. III. Abdurrahman, zamanında kurulan saray kütüphanesini geliştirmiş ve ilgililerin hizmetine sunmuştur. Filozof İbn Meysere, *el-ʿIḳdü'l-ferîd*'in müellifi şair İbn Abdü Rabbih ve şair İbn Hânî, tarihçi İbn Kūtiyye, astronomi âlimi Mesleme b. Kāsım el-Kurtubî, tarihçi ve tabip Arîb b. Sa'd ile tabip Yahyâ b. İshak gibi âlim, şair ve edipler onun zamanında ilim ve edebiyatın gelişmesine hizmet etmişlerdir.

III. Abdurrahman hırslı, azimli, devlet adamlarıyla istişare eden, özellikle edebiyatçılara ve fakihlere değer veren bir hükümdardı. Geniş müsamahası sayesinde ülkesindeki gayri müslimler rahat ve müreffeh bir hayat sürmüşlerdir. Âlim ve ediplerle sohbet etmesini sever, nükteleriyle herkesin takdirini kazanırdı. Çok zeki ve kabiliyetli, cesur, iyi niyetli, cömert ve sarsılmaz bir iradeye sahip idi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 — Beyrut 1399/1979, VIII, 73, 74, 180, 324, 387, 513, 535, 536, 674, 675; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII (nşr. Ahmed Kemâl Zekî — Muhammed Mustafa Ziyâde), Kahire 1980, s. 396-399; İbn Haldûn, *el-ʿİber*, Bulak 1284 — Beyrut 1399/1979, IV, 137-146; Makkarî, *Nefḥu'ṭ-ṭîb* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, bk. *İndeks*; R. Dozy, *Histoire des musulmans d'Espagne*, Paris 1912, II, 93-175; a.mlf., *Spanish Islam* (trc. F. Griffin Stokes), London 1972, s. 382, 383, 387, 409, 415, 416, 417, 419-421, 422, 442-446; E. Lévi-Provençal, *Histoire de l'Espagne musulmane*, Paris 1950-53, II, 1-164; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain, Its History and Culture*, Minnesota 1974, bk. *İndeks*; S. M. İmâmüddin, *Muslim Spain*, Leiden 1981, bk. *İndeks*; David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party-Kings*, Princeton 1985, s. 73-75, 78, 114; Enrico Cerulli, "Le calife ʿAbd ar-Raḥmān III de Cordoue et Le Martyr Pelage Dans un Poeme de Hrotsvitha", *St.Is.*, XXXII (1970), s. 69-76; E. Lévi-Provençal, "Abd al-Rahman III", *EI²* (İng.), I, 83-84.

 HAKKI DURSUN YILDIZ

ABDURRAHMAN IV

(عبدالرحمن)

Abdurrahmân el-Murtazâ b. Muhammed b. Abdilmelik b. Abdirrahmân en-Nâsır (ö. 408/1018)

Endülüs Emevî halifesi (408/1018).

368 (978) yılında doğdu. Sebte Valisi Ali b. Hammûd'un Endülüs Emevî Halifesi Süleyman b. Hakem'i öldürüp tahta çıktığı sırada Kurtuba'da bulunan Abdurrahman gizlice Ceyyân'a (Jaén) kaçtı. Daha önce Ali b. Hammûd'u desteklemiş olan Meriyye (Almeria) Valisi Hayrân el-Âmirî ve Sarakusta (Saragossa) Valisi Münzir b. Yahyâ, ileri gelen kabile reisleriyle kumandanları toplayıp Abdurrahman'ı el-Murtazâ unvanıyla halife ilân ettiler (10 Zilhicce 408/29 Nisan 1018). Onun Sarakusta, Şâtıbe ve Belensiye (Valencia) gibi şehirlerde pek çok taraftar bulması, Ali b. Hammûd'u endişeye düşürdü. Hammûdîler, Berberîler'in sempatisini kazanmaya çalışırken diğer grupların desteğini kaybediyorlardı. Abdurrahman toparlanıp Kurtuba üzerine yürümeden önce Ali b. Hammûd beklenmedik bir şekilde kendi köleleri tarafından öldürüldü (1018). Zenâte kabilesine mensup Berberîler derhal İşbîliye (Sevilla) valisi olan kardeşi Kāsım'ı çağırarak onu el-Me'mûn unvanıyla Kurtuba'da tahta çıkardılar. Fakat bir yandan Âmirîler, bir yandan da bazı Emevî taraftarları ve hıristiyan tüccarların desteğiyle giderek güçlenen Abdurrahman, Kāsım b. Hammûd'u halife olarak tanıyan Zâvî b. Zîrî liderliğindeki Sanhâce Berberîleri'ni itaat altına almak için Gırnata üzerine yürüdü. Bu hareket strateji olarak mâkul görünmekle beraber taktik açısından hatalıydı. Çünkü Zâvî ondan daha güçlü olduğu gibi taraftarları da kendisine sadıktı. Abdurrahman şehre yaklaşınca Zâvî'ye bir mektup göndererek kendisine itaat etmesini istedi, fakat Zâvî bunu kabul etmedi.

Abdurrahman ile Zâvî arasında mektuplaşma devam ederken, büyük emellerle tahta çıkardıkları Abdurrahman'ın, istedikleri gibi yönlendirebilecekleri bir hükümdar olmadığını anlayan Hayrân ile Münzir ondan desteklerini çekmeye karar verdiler ve gizlice Zâvî'ye haber göndererek savaş sırasında kendisine katılacaklarını bildirdiler. Kuşatma ve savaş birkaç gün devam ettikten sonra iki emîr ordudan ayrıldı. Bu hareketi tasvip etmeyen kumandanlar içinde Münzir'in hıristiyan birlikleri kumandanı Süleyman b. Hûd da vardı. O efendisinin emirlerine karşı gelerek ordudan ayrılmayı reddettiği halde, daha sonra Zâvî'ye karşı koyamayacaklarını anlayarak Münzir'e katıldı. Abdurrahman, ordusunun büyük bir kısmı tarafından terkedilmiş olmasına rağmen cesaretle savaştı, fakat yenilgiden kurtulamayarak Vâdi Âşî'ye (Guadix) kaçtı ve burada Hayrân'ın adamları tarafından yakalanarak öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *Cemhere* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1982, s. 101; Humeydî, *Cezvetü'l-muḳtebis*, Kahire 1966, s. 22; Dabbî, *Buġyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 27; İbnü'l-Esîr, *İslâm Tarihi: el-Kâmil fi't-târîh Tercümesi*, IX (trc. Abdülkerim Özaydın), İstanbul 1987, s. 211-214; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXIII (nşr. Ahmed Kemâl Zekî — M. Mustafa Ziyâde), Kahire 1980, s. 431-432; E. de Zambaur, *Manuel de Généalogie et de Chronologie Pour L'Histoire de L'Islam*, Hannover 1927, s. 4; R. Dozy, *Spanish Islam* (trc. F. Griffin Stokes), London 1972, s. 567-570, 576; Anwar G. Chejne, *Muslim Spain, Its History and Culture*, Minnesota 1974, s. 32, 46; Ziriklî, *el-Aʿlâm* (nşr. Züheyr Fethullah), Beyrut 1984, III, 326; David Wasserstein, *The Rise and Fall of the Party Kings*, Princeton 1985, s. 73-75, 78, 114; [H. Dursun Yıldız], *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, IV, 451-459, 465; E. Lévi-Provençal, "ʿAbd al-Raḥmān IV", *EI²* (İng.), I, 84; a.mlf., "Emevîler", *İA*, IV, 249, 256; A. Huici Miranda, "Ḥammūdids", *EI²* (İng.), III, 147.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

ABDURRAHMAN V

(عبدالرحمن)

Ebü'l-Mutarrif Abdurrahmân el-Müstazhir b. Hişâm b. Abdilcebbâr b. Abdirrahmân en-Nâsır (ö.414/1024)

Endülüs Emevî halifesi (29 Kasım 1023-14 Ocak 1024).

Gâye adlı bir câriyeden doğdu (392/1002). Gençlik yılları sıkıntı içinde geçti. Bu sırada Endülüs Emevî Devleti zayıflamaya ve ülkenin çeşitli yerlerinde birtakım küçük hânedanlar (mülûkü't-tavâif) kurulmaya başlamıştı. Bu hânedanlardan biri olan Hammûdîler, 1016'dan beri Kurtuba'ya hâkim idiler. Fakat halk onların yönetiminden memnun değildi. Bu yüzden Kāsım b. Hammûd ve onu destekleyen Berberîler'e karşı ayaklanarak âdeta bir ölüm kalım savaşına girdiler; Hammûdîler'i ağır bir yenilgiye uğratıp Emevîler'i yeniden iş başına ge-